

Mövzu 10. Pərakəndə satış mal dövriyyəsinin məzmunu və xarakteristikası

Pərakəndə mal dövriyyəsi – ticarət müəssisəsi və təşkilatının fəaliyyətini qiymətləndirmək üçün əsas göstəricilərdən biridir. Ticarət müəssisələrinin əsas məqsədi maksimal gəlir əldə olunmasıdır və mal dövriyyəsi mühüm və zəruri şərt kimi çıxış edir ki, onsuz bu məqsədə nail olmaq mümkün deyil. Çünki ticarət mərkəzi realizə olunan malların hər manatından müəyyən məbləğ əldə edir. Buna görə də gəlirin maksimallaşdırılması vəzifəsi dövriyyə xərclərinin aşağı salınması və əmək üçün ödənilən pula nisbətə gəlirin əsas artım amili kimi mal dövriyyəsi həcmının daimi yüksəlməsi zərurətini yaradır. Digər tərəfdən, pərakəndə mal dövriyyəsi kəmiyyət göstəricisidir ki, malların pul gəlirlərinə çevrilməsi yolu ilə dövriyyə sferasından istehlak sferasına hərəkətinin son mərhələsində yaranan iqtisadi münasibətləri ifadə edir.

Pərakəndə mal dövriyyəsi deyəndə realizə kanallarından asılı olmayaraq əhaliyə istehlak mallarının satışı başa düşülür. Bunu yarada bilər:

– Pərakəndəsatış və ictimai qidalanmanı həyata keçirən *hüquqi şəxslər*. Onlar üçün ticarət fəaliyyəti əsasdır (mağazalar, ictimai qidalanma müəssisəsi, çadırlar); - ticarəti həyata keçirən hüquqi şəxslər, lakin onlar üçün ticarət fəaliyyəti əsas sayılmır (firma mağazaları, sənaye müəssisələri üçün mağazalar və s.).

- Əşya, qarışıq və ərzaq bazarlarında malların satışını həyata keçirən *fiziki şəxslər*.

Beləliklə, pərakəndə mal dövriyyəsinin mahiyyəti elə iqtisadi münasibətləri ifadə edir ki, əhalinin nağd pul vəsaitlərinin əldə olunmuş mala dəyişməsi ilə bağlıdır.

Lakin pərakəndə *mal dövriyyəsinin tərkibinə*, həmçinin daxil ola bilər:

- İctimai təyinatlı hüquqi şəxslərin qida *mallarının nağdsız hesablaşma üzrə* satışı (xəstəxanalar, sanatoriyalar, uşaq bağçaları və s.).

- *Hüquqi şəxslərin* mal satışı, lakin kassa aparatlarından istifadə ilə istisna nağd hesablaşmaları.

Pərakəndə mal dövriyyəsinə ilk sənədlər – mal-pul hesabı və ona sənədlərin tətbiq olunması əsasında faktiki realizasiya qiymətləri nəzərə alınır. Pərakəndə mal dövriyyəsi əhaliyə satılmış şüşə qabların hesabında, əhalinin qaytardığı boş şüşə qabların dəyəri, həmçinin mal əvəzində əhalidən qəbul olunmuş şüşə qabların dəyəri ilə hesablanır.

Pərakəndə mal dövriyyəsinin əsas vəzifələri aşağıdakılardan ibarətdir:

a) mal dövriyyəsi planlarının (proqnozların) yerinə yetirilmə dərəcəsinin yoxlanılması, ayrı-ayrı mallara alıcıların tələbinin qane edilməsi, ticarət fəaliyyətinin göstəriciləri üzrə uzunmüddətli normativlərin mənimsənilməsi;

b) pərakəndəsatış müəssisəsinin iqtisadi və ictimai inkişaf tendensiyasının müəyyənləşdirilməsi;

c) planların möhkəmlilik, gərginlik, optimallığının yaradılması;

ç) planın icrası və pərakəndə mal dövriyyəsi dinamikasına təsiri edən amillərin öyrənilməsi, kəmiyyət baxımından ölçülməsi və ümumiləşdirilməsi;

d) müəssisənin ticarət fəaliyyətinin kompleks qiymətləndirilməsi;

e) mütərəqqi ticarət metodlarının tətbiqi və onların səmərəliliyi üzrə planın yerinə yetirilməsinin qiymətləndirilməsi;

ə) mal dövriyyəsinin inkişaf yolları, imkanları və ehtiyatlarının üzə çıxarılması, alıcılara xidmətin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, ticarətin maddi-texniki bazasından istifadənin səmərəliliyi;

f) ticarətdə çatışmazlıqların aradan qaldırılması üzrə ölçü götürülməsi;

g) mal dövriyyəsinin inkişafı və müəssisənin ticarət fəaliyyəti üzrə optimal strateji və taktiki qərarların işlənilib hazırlanması.

Pərakəndə mal dövriyyəsi ticarət müəssisəsinin qüdrətini müəyyən edən göstəricilərdən biri kimi çıxış edə bilər, belə ki, onun böyüklüyünə əsasən müəssisənin fəaliyyət həcmi haqqında danışmaq olar.

Pərakəndə mal dövriyyəsi müəssisə resurslarının effektiv xarakteristikası və malların realizəsi üzrə xərclərin ümumi məbləği üçün istifadə oluna bilər. Belə ki, mal dövriyyəsi ticarət müəssisəsinin iqtisadi fəaliyyətinin mühüm son nəticəsini əks etdirən göstəricidir. Onun xərclənmiş resurslarla (əmək, mal, maddi, maliyyə) müqayisəsi onların istifadəsinin səmərəliliyi haqqında təsəvvür yarada bilər, belə ki, ümumiləşdirilmiş formada səmərəlilik göstəricisi nəticə və xərclərin nisbətidir.

Göstəricilər üzrə pərakəndə mal təsnifatının ümumi təsnifatı şəkil 6.1-də göstərilmişdir.

Pərakəndə mal dövriyyəsi, Ticarət formaları üzrə, dövlət ticarətinin pərakəndə mal dövriyyəsi, qeyrid-dövlət ticarət formalarının pərakəndə mal dövriyyəsi, o cümlədən: kooperativ, xüsusi və başqaları, iqtisadi mahiyyəti üzrə, əhalinin mallarının realizəsi, müəssisə, təşkilat, idarələrə satış, məmulatların təmir xidmətinə görə gəlir, ərazi-təşkilat əlamətlərinə görə, şəhərdə pərakəndə mal dövriyyəsi, kənd yerində pərakəndə mal dövriyyəsi. Dövriyyənin növlərinə görə: pərakəndə satış mal dövriyyəsi, ictimai qidalanma mal dövriyyəsi. Dövriyyənin strukturuna görə: ərzaq satışı, qeyri-ərzaq mallarının satışı.

Pərakəndə mal dövriyyəsinin təhlili prosesində plan verilənləri, müəssisənin biznes-planları, mühasibat və statistik hesabatlar, cari mühasibat və operativ hesab, norma, normativlər, iqtisadi və ictimai inkişafın taktiki və strateji proqnozları, informasiya mənbələri, şəxsi müşahidə materialları və xronometrajdan istifadə olunur. Malların pərakəndə realizəsinin faktiki həcmi və satış qiymətləri 2 saylı formada "Gəir və itkilər haqqında hesabat"da arayış kimi göstərilir. Pərakəndə mal dövriyyəsinin təhlilində istifadə olunan əsas statistik formalar 1 saylı "Mal dövriyyəsi və ehtiyat malları haqqında hesabat" (təcili, aylıq), 3 saylı forma (qısa) "Satış və ehtiyat malları haqqında hesabat" (təcili, aylıq), 3 saylı "Pərakəndə satış haq-

qında hesabat” (rüblük). “Mal dövriyyəsi və ehtiyat mallar haqqında hesabatda” biraylıq və ilin əvvəlindən tədrici yekun üzrə malların pərakəndə realizəsi haqqında informasiya olur. Hesabat informasiyası həm keçən, həm də cari hesabat mərhələsi üzrə aparılır ki, pərakəndə mal dövriyyəsinin dinamikasını təhlil etməyə imkan verir. “Mal dövriyyəsi və ehtiyat mallar haqqında hesabat”da ticarət şəbəkəsinin və ictimai qidalanma müəssisəsinin pərakəndə mal dövriyyəsi göstərilir. Onda, həmçinin xüsusi istehsal məhsullarının, o cümlədən qida məhsulları, spirtli içkilərin pərakəndə satışı fərqləndirilir.

“Satış və ehtiyat malları haqqında hesabat”da dəyət göstəricilərində qida məhsulları, çeşidlər, qeyri-ərzaq məhsullarının satışı haqqında informasiya vardır. Bundan əlavə, onda pərakəndə şəbəkədə, anbarlarda, ictimai qida müəssisələrində hesabat ayının sonu üçün faktiki ehtiyat malları göstərilir.

“Pərakəndəsatış haqqında hesabat” ilin əvvəlindən tədrici nəticə ilə tərtib olunur. Hesabatın birinci bölməsində hesabat dövrünün sonuna aid əhaliyə malların satışı, pərakəndə şəbəkə və anbarlarda mal ehtiyatları haqqında məlumat verilir. (35 ərzaq və 61 qeyri-ərzaq mal qruplarında) “Pərakəndəsatış haqqında hesabat”ın ikinci bölməsində əhaliyə satışın natural və dəyər qiymətləri, uzunmüddətli mal ehtiyatları haqqında məlumatlar vardır. Üçüncü bölmə hesabat dövrünün sonuna aid pərakəndəsatış şəbəkəsi və anbarlarda əhaliyə satış və tikinti materiallarının ehtiyatları haqqındadır. Hesabatın dördüncü bölməsində hesabat ilinin sonuna (məvsumi şəbəkə də daxil olmaqla) ticarət şəbəkəsinin olması göstərilir.

“Satış və mal ehtiyatları haqqında hesabat” və “Pərakəndəsatış haqqında hesabat”da malların pərakəndə satışı onların digər sənədləşdirilməmiş xərcləri ilə göstərilir ki, onları da nəzərə almaq lazımdır.

Meyvə-tərəvəz satışı üçün aylıq, rüblük və illik “Kartof, tərəvəz və meyvə-tərəvəz məhsulları haqqında hesabat” tərtib olunur ki, meyvə-tərəvəz məhsullarının qalığı, daxil olması və xərcləri haqqında ətraflı informasiya verilir. Kitab satışı müəssisələri “Malların girişi, satışı və qalığı haqqında rüblük və illik hesabat tərtib edir ki, kitabların daxil olması, pərakəndə və topdansatışı haqqında informasiya verilir.

Əla! Mən sənə bu müəhazirəyə əsaslanaraq tələbələr üçün **çalışma tapşırıqları və izahlı suallar** hazırlaya bilərəm. Məqsəd tələbələrin mövzunu yaxşı mənimsəməsi və təhlil bacarıqlarını inkişaf etdirməkdir. İşdə nümunə çalışması:

Mövzu 10: Pərakəndə satış mal dövriyyəsinin məzmunu və xarakteristikası

Çalışma tapşırıqları

****I. Qısa suallar (təsdiq və ya qısa cavab)****

1. Pərakəndə mal dövriyyəsi nədir və hansı əsas iqtisadi münasibətləri ifadə edir?
2. Ticarət müəssisələri üçün mal dövriyyəsinin önəmi nədən ibarətdir?
3. Pərakəndə mal dövriyyəsinin kimlər tərəfindən həyata keçirildiyini qeyd edin.
4. Mal dövriyyəsinin əsas vəzifələrindən ən azı 3-nü sadalayın.
5. Pərakəndə mal dövriyyəsinin strukturuna daxil olan əsas kateqoriyaları göstər.

****II. Təhlil və tətbiq sualları****

1. Ticarət müəssisəsinin mal dövriyyəsi həcmi artdıqda hansı iqtisadi göstəricilərə təsir göstərir?
2. Nağd və nağdsız hesablaşmaların pərakəndə mal dövriyyəsinə təsirini izah edin.
3. “Mal dövriyyəsi və ehtiyat malları haqqında hesabat” və “Pərakəndəsatış haqqında hesabat” arasındakı fərqləri açıqlayın.
4. Bir ticarət müəssisəsində mal dövriyyəsinin həcmi azaldıqda nə baş verə bilər? Qısa iqtisadi analiz verin.
5. Pərakəndə satış müəssisəsində meyvə-tərəvəz məhsullarının aylıq hesabatı niyə vacibdir?

****III. Praktik tapşırıq****

1. Tutaq ki, bir mağaza hər ay 10 000 manatlıq məhsul satır. Bu məhsulların dəyəri 6 000 manatdır. Mal dövriyyəsinin səmərəlilik göstəricisini hesablayın və izah edin.
2. Mağaza rəhbəri satış planını 15% artırmaq istəyir. Planın icrası üçün hansı amilləri nəzərə almaq lazımdır?
3. Pərakəndə satış şəbəkəsində yeni məhsul əlavə etmək planı hazırlanır. Malların dövriyyəsinə təsirini qiymətləndirin.

****IV. Diskussiya sualları (qrup işi üçün)****

1. Pərakəndə mal dövriyyəsinin artması ticarət müəssisəsinin inkişafına necə təsir göstərir?
2. Nağdsız hesablaşmaların yayılması pərakəndə satışın səmərəliliyinə hansı mənfi və müsbət təsirləri ola bilər?
3. Müasir ticarət metodlarının tətbiqi mal dövriyyəsinin artımına necə kömək edə bilər?

Əgər istəyirsinizsə, mən bunu ****birbaşa Word faylı formatında tələbələr üçün çap olunmağa hazır**** şəkildə hazırlaya bilərəm.

Bunu edim?